

Sygn. akt II CSK 745/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 września 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Bogumiła Ustjanicz

SSN Kazimierz Zawada

Protokolant Agnieszka Łuniewska

w sprawie z powództwa Banku [...] przeciwko "C." Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w S. o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 10 września 2015 r., skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 8 maja 2014 r.,

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Bank [...] wniósł o zasądzenie od pozwanej „C.” spółki z o.o., jako dłużnika rzeczowego, kwoty 164.647,88 zł z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia pozwu, z ograniczeniem odpowiedzialności pozwanej do nieruchomości, dla której Sąd Rejonowy w G. VII Wydział Ksiąg Wieczystych prowadzi księgi wieczyste Kw [...].

Wyrokiem z dnia 23 października 2013 r. Sąd Okręgowy w S. oddalił powództwo. Ustalił, że Bank [...] zawarł w dniu 18 września 2002 r. umowę o udzielenie kredytu obrotowego z D. spółką z o.o. z siedzibą w G., na podstawie której udzielił temu podmiotowi kredytu obrotowego na okres od dnia 18 września 2002 r. do dnia 18 września 2003 r. na sfinansowanie bieżącej działalności. Kredyt ten miał zostać spłacony jednorazowo w dniu 18 września 2003 r. Zabezpieczeniem były między innymi: hipoteka zwykła na zabezpieczenie spłaty wierzytelności Banku z tytułu kredytu w wysokości 300.000 zł na nieruchomości położonej w G., dla której prowadzona jest księga wieczysta KW [...], hipoteka kaucyjna na tej samej nieruchomości w wysokości 150.000 zł na zabezpieczenie odsetek od udzielonego kredytu i kosztów Banku, hipoteka zwykła na zabezpieczenie spłaty wierzytelności Banku z tytułu kredytu w wysokości 300.000 zł na nieruchomości położonej w G., dla której prowadzona jest księga wieczysta KW [...], hipoteka kaucyjna na tej samej nieruchomości w wysokości 150.000 zł na zabezpieczenie odsetek od udzielonego kredytu i kosztów Banku. Obecnym właścicielem wymienionych nieruchomości jest pozwana spółka. Nabycie tych nieruchomości nastąpiło na podstawie umowy sprzedaży z dnia 27 września 2006 r. Wzmianka o tej umowie została wpisana w dniu 2 października 2006 r., a wpis zmiany właściciela nastąpił w dniu 5 kwietnia 2007 r. Hipoteki zabezpieczające spłatę kredytu i odsetek są w dalszym ciągu wpisane do ksiąg wieczystych obu nieruchomości.

Uchwałą zgromadzenia wspólników D z dnia 24 lutego 2003 r. postanowiono o zmianie umowy spółki obejmującej zmianę jej firmy na M. spółka z o.o.

Zadłużenie M. spółki z o.o. z tytułu zaciągniętego kredytu wynosiło na dzień 18 października 2012 r. kwotę 68.779,90 zł - kapitał i kwotę 95.867,98 zł - odsetki. Na dzień 3 kwietnia 2013 r. zadłużenie to wynosiło kwotę 68.779,90 zł - kapitał i kwotę 121.015,34 zł - odsetki. Powód, pismem z dnia 12 kwietnia 2012 r., wezwał M. spółkę z o.o. do zapłaty kwoty 109.354,97 zł, na którą złożyły się kwoty: 68.779,90 zł - kapitał, 40.515,07 zł - odsetki od zadłużenia przeterminowanego i 60 zł tytułem kosztów.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, odpowiedzialność pozwanej, jako dłużnika rzeczowego (hipotecznego), była ograniczona do wyodrębnionej masy majątkowej - nieruchomości. Ustanowienie tej odpowiedzialności oznacza prawo wierzyciela do dochodzenia zaspokojenia z nieruchomości obciążonej hipoteką (art. 65 ust. 1 u.k.w.h.). Warunki tej odpowiedzialności zostały spełnione, gdyż ustanowione zostały hipoteki: zwykłe i kaucyjne, dla zabezpieczenia kredytu udzielonego przez powoda innej osobie, na nieruchomościach należących wówczas do niej, a w chwili wniesienia pozwu do pozwanej, zaś hipoteki te zostały wpisane do ksiąg wieczystych i nie zostały dotychczas wykreślone (art. 67 u.k.w.h.). Tym samym nie był zasadny zarzut pozwanej, że nie posiada ona legitymacji biernej w sprawie.

Należności wynikające z udzielenia kredytu spółce M., zabezpieczone hipotekami na nieruchomościach należących obecnie do pozwanej, pozostały niespłacone. Dług obciążający pozwaną z tytułu zabezpieczenia hipotecznego jest zatem wymagalny. Możliwe przy tym stało się obciążenie pozwanej nie tylko należnościami głównymi z umów kredytowych, których dotyczą zabezpieczenia, ale też odsetkami i kosztami (art. 69 u.k.w.h.). Zabezpieczone zostały odrębnie należność główna oraz odsetki, których dotyczy zabezpieczenie w postaci hipoteki kaucyjnej.

Mimo to, powództwo nie mogło zostać uwzględnione ze względu na skutecznie podniesiony zarzut przedawnienia (art. 117 k.c.). Strony są przedsiębiorcami, a więc pomiędzy nimi, dla dochodzonego roszczenia, ma zastosowanie trzyletni termin przedawnienia roszczeń (art. 118 k.c.). Dla roszczenia powoda wobec pozwanej termin ten upłynął nie później niż w dniu

5 kwietnia 2010 r. Podniesiony przez powoda zarzut, że doszło do przerwania biegu przedawnienia, nie był zasadny.

Apelacja powoda wniesiona od wyroku Sądu pierwszej instancji została oddalona wyrokiem Sądu Apelacyjnego.

Sąd ten dodatkowo ustalił, że M. spółka z o.o., postanowieniem z dnia 5 lutego 2014 r., prawomocnym z dniem 25 lutego 2014 r., została wykreślona z Krajowego Rejestru Sądowego. Artykuł 316 § 1 k.p.c., wyrażający zasadę aktualności orzeczenia sądowego, przewiduje nakaz wydania wyroku według stanu rzeczy (zarówno faktycznego jak i prawnego) istniejącego w chwili zamknięcia rozprawy. Czyniło to koniecznym dokonanie oceny wpływu unicestwienia bytu prawnego dłużnika osobistego powoda na zakres odpowiedzialności pozwanej jako dłużnika rzeczowego. Zgodnie z art. 94 u.k.w.h, w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 26 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 131, poz. 1075), wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką pociąga za sobą wygaśnięcie hipoteki, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej, przy czym obowiązek zastosowania w niniejszej sprawie tej wersji przepisu wynika wprost z treści art. 10 ust. 2 powołanej wyżej ustawy. Wygaśnięcie hipoteki na podstawie tego przepisu dotyczy wszystkich przypadków wygaśnięcia wierzytelności niezależnie od przyczyny, czy to na skutek zaspokojenia interesu wierzyciela, czy wygaśnięcia mimo niezaspokojenia. Do wygaśnięcia hipoteki nie jest potrzebny wpis jej wykreślenia w księdze wieczystej, nie ma on bowiem charakteru konstytutywnego. Przyczyną powodującą wygaśnięcie wierzytelności jest brak następcy prawnego, który przejął odpowiedzialność za długi zlikwidowanego podmiotu. Hipoteka od chwili powstania pełni funkcję polegającą na umocnieniu wierzytelności. Ma charakter akcesoryjny i niesamoistny. Wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką sprawia, że umacniająca funkcja hipoteki staje się bezprzedmiotowa. Gdyby w tej sytuacji hipoteka nie wygasła, to zaczęłaby pełnić inną funkcję, co stanowiłoby wyłom w zasadzie akcesoryjności tego prawa. Decydujące dla przyjęcia, czy w przypadku utraty bytu prawnego dłużnika osobistego nastąpił skutek wygaśnięcia wierzytelności zabezpieczonej hipoteką jest ustalenie istnienia następstwa prawnego dłużnika w zakresie tej wierzytelności w drodze sukcesji

singularnej lub uniwersalnej. W okolicznościach sprawy istnienia tego rodzaju następstwa, w zakresie wierzytelności wynikających z zawartej w dniu 18 września 2002 r. umowy o udzielenie kredytu obrotowego, dopatrzeć się nie sposób. Zarówno przepisy kodeksu spółek handlowych, jak i kodeksu cywilnego nie przewidują, aby jakikolwiek inny podmiot ponosił odpowiedzialność za zobowiązania zlikwidowanej i wykreślonej z Krajowego Rejestru Sądowego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, która mogłaby być kwalifikowana w kategoriach następstwa prawnego. W szczególności przepisem tym nie jest przepis art. 299 § 1 k.s.h., przewidujący odpowiedzialność członków zarządu takiej spółki za jej zobowiązania. W konsekwencji o następstwie prawnym jakiegokolwiek podmiotu w zakresie wierzytelności przysługującej powodowi wobec zlikwidowanej M.spółki z o.o., nie może być mowy. Tym samym wierzytelność ta, na skutek utraty przez tą spółkę bytu prawnego wygasła, a w konsekwencji, zgodnie z zasadą akcesoryjności wyrażoną w art. 94 u.k.w.h., wygasły również hipoteki zabezpieczające te wierzytelności, ustanowione na nieruchomościach stanowiących aktualnie własność pozwanej.

Z tych przyczyn Sąd uznał za zbędną ocenę wszystkich zarzutów sformułowanych w apelacji, skoro nie miały one znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Jedynie ubocznie stwierdził, że nie podziela poglądu prawnego Sądu pierwszej instancji, jakoby roszczenie dochodzone przeciwko dłużnikowi rzeczowemu podlegało przedawnieniu.

Od powyższego wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniósł powód, który zaskarżył go w całości. W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. zarzucił naruszenie art. 94 w zw. z art. 65 u.k.w.h. oraz art. 475 k.c. Natomiast w ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzucił naruszenie przepisów postępowania skutkujące nieważnością postępowania przed Sądem drugiej instancji, a mianowicie art. 379 pkt 5 w zw. z art. 156, art. 214 i 391 § 1 k.p.c. Powód wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nie był uzasadniony zarzut nieważności postępowania spowodowanej pozbawieniem powoda możliwości obrony jego praw wskutek nieodroczenia rozprawy apelacyjnej, pomimo przedstawienia na rozprawie apelacyjnej przez pełnomocnika pozwanego nowych twierdzeń, zarzutów i dowodów, co doprowadziło – zdaniem skarżącego - do naruszenia zasady równości stron i pozbawienia powoda uprawnienia do wypowiedzenia się co do twierdzeń zarzutów i dowodów podniesionych przez pozwanego na rozprawie apelacyjnej, podczas której ani powód ani jego pełnomocnik nie byli obecni. Warunkiem podniesienia skutecznego zarzutu nieważności postępowania spowodowanej pozbawieniem strony możliwości obrony swych praw jest stwierdzenie, że doszło do naruszenia przez sąd drugiej instancji przepisów postępowania. Powód został prawidłowo zawiadomiony o terminie rozprawy, w której nie wziął udziału z własnej woli, nie zgłaszając, aby jego nieobecność była spowodowana nadzwyczajnym wydarzeniem albo inną znaną sądowi przeszkodą, której nie można przewyciężyć, a więc spowodowana jedną z okoliczności uzasadniających odroczenie rozprawy przez sąd drugiej instancji na podstawie art. 214 § 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. Nie został również złożony zgodny wniosek stron o odroczenie rozprawy, który zgodnie z art. 156 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., uprawniał sąd do odroczenia rozprawy. Rozprawa przed sądem drugiej instancji obejmuje możliwość przedstawienia własnego stanowiska co do wniesionej apelacji, możliwość zgłaszania, jak również ustosunkowania się do twierdzeń i zarzutów strony przeciwnej, możliwość zajęcia stanowiska co do wniosków wynikających z przeprowadzonych na etapie postępowania przed sądem pierwszej i drugiej instancji dowodów i roztrząsania wyników postępowania dowodowego (art. 210 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c.). Ze względu na charakter postępowania apelacyjnego zbliżonego do modelu apelacji pełnej, a zarazem przepis art. 316 § 1 k.p.c., mającego zastosowanie poprzez art. 391 § 1 k.p.c., również w postępowaniu apelacyjnym, strona zawsze musi liczyć się z tym, że w trakcie rozprawy przed sądem drugiej instancji mogą ujawnić się nowe okoliczności mające znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Ich ujawnienie w trakcie rozprawy przed sądem drugiej instancji przeprowadzanej pod nieobecność stron lub jednej z nich nie jest przyczyną obligującą sąd do odroczenia rozprawy. Zgodnie bowiem z art. 316 § 2

w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., rozprawa powinna być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności ujawniły się dopiero po jej zamknięciu. Natomiast, jak stanowi art. 376 k.p.c., rozprawa przed sądem drugiej instancji odbywa się bez względu na niestawiennictwo jednej lub obu stron, a wydany wyrok nie jest zaoczny. Z tych względów postępowanie przed Sądem drugiej instancji nie było dotknięte nieważnością z przyczyny wymienionej w art. 379 pkt 5 k.p.c., gdyż powód na skutek nieodroczenia rozprawy przed Sądem drugiej instancji nie został pozbawiony możliwości obrony swych praw.

Bezasadnie zarzucono naruszenie art. 475 k.c. polegające na przyjęciu, iż na skutek likwidacji dłużnika osobistego świadczenie staje się niemożliwe w następstwie czego wygasa wierzytelność zabezpieczona na nieruchomości, stanowiącej składnik majątkowy osoby trzeciej w sytuacji, w której likwidacja dłużnika osobistego nie powoduje, iż świadczenie staje się niemożliwe do wykonania ponieważ istnieje podmiot, który świadczenie może wykonać - dłużnik rzeczowy w zakresie jego odpowiedzialności ograniczonej nieruchomością, na której ustanowiona jest hipoteka oraz istnieje nieruchomość, z którego świadczenie może być zrealizowane, a w związku z tym świadczenie możliwe jest do wykonania i nie wygasa. Wbrew bowiem zarzutowi skargi, Sąd Apelacyjny nie przyjął, aby wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką na nieruchomości pozwanej, było następstwem zastosowania art. 475 k.c. odnoszącego się do innej sytuacji niż ustalonej w sprawie.

Mimo, że wprost Sąd drugiej instancji tego nie wyartykułował, to stanowisko, iż wykreślenie z Krajowego Rejestru Sądowego osoby prawnej w postaci spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, będącej dłużnikiem osobistym, powoduje wygaśnięcie wierzytelności obciążającej osobiście tego dłużnika, a w następstwie tego wygaśnięcie także na podstawie art. 94 u.k.w.h. hipoteki zabezpieczającej tę wierzytelność, wynikało z odwołania się do ogólnej konstrukcji zobowiązania zawartej w art. 353 § 1 k.c., do której odwołał się Sąd Najwyższy w orzeczeniach, na które powołał się Sąd Apelacyjny. Zgodnie z tym stanowiskiem - które znalazło wyraz w wyrokach z dnia 7 października 2008 r., III CSK 112/08 (nie publ.) i z dnia 10 lutego 2012 r., II CSK 325/11 (nie publ.) oraz z dnia 5 listopada 2008 r., I CSK 204/08 (BSN 2009, nr 3, s. 9) – utrata bytu prawnego osoby prawnej prowadzi do

wygaśnięcia wierzytelności obciążającej tego dłużnika osobistego, chyba że istnieje następca prawny przejmujący całość lub część (w zależności od rodzaju sukcesji) praw i obowiązków. W powołanych orzeczeniach wskazano, że zgodnie z art. 353 § 1 k.c., zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Zobowiązanie jest stosunkiem prawnym, w którym występują dwa podmioty: wierzyciel i dłużnik. Wierzycielowi przysługuje wierzytelność, przez którą należy rozumieć sytuację prawną wierzyciela wobec dłużnika, który zobowiązany jest do spełnienia świadczenia. Dług zaś to sytuacja prawna dłużnika polegająca na obowiązku spełnienia świadczenia wobec oznaczonego wierzyciela. Uprawnienia wierzyciela, składające się na jego wierzytelność, skierowane są tylko przeciwko jednemu podmiotowi - dłużnikowi, stąd też wierzytelność to prawo podmiotowe względne. Skoro wierzytelność to określona sytuacja prawna wobec oznaczonego dłużnika, a dług to określona powinność zachowania dłużnika wobec wierzyciela, uzasadniony jest wniosek, że nie może istnieć dalej zobowiązanie, w sytuacji utraty bytu prawnego przez jedną ze stron zobowiązania i braku następstwa prawnego tej strony. Nieistnienie dłużnika osobistego prowadzi więc do wygaśnięcia wierzytelności. Wierzytelność oznacza bowiem prawo do żądania przez wierzyciela określonego świadczenia od określonego dłużnika. Według art. 33 k.c., osobowość prawna - a tym samym związana z tym zdolność prawna - przysługuje osobom prawnym. Tylko posiadanie zdolności prawnej umożliwia osobie prawnej bycie podmiotem stosunków prawnych - w tym zobowiązaniowych. Zgodnie z art. 35 k.c., powstanie, ustrój i ustanie osób prawnych określają właściwe przepisy. Zazwyczaj z przepisów ustrojowych wynika, że powstanie osoby prawnej - a tym samym nabycie przez nią zdolności prawnej - wiąże się z rejestracją osoby prawnej we właściwym rejestrze. Chwila wykreślenia osoby prawnej z rejestru jest chwilą ustania jej bytu prawnego, a w konsekwencji utraty zdolności sądowej (por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 1995 r., III CZP 64/95). Z przepisów szczególnych dotyczących poszczególnych osób prawnych wynika, że niekiedy osoby prawne mają swoich sukcesorów np. w razie połączenia spółek kapitałowych. Wówczas z przepisu szczególnego wynika, jaki podmiot wstępuje w prawa i obowiązki wynikające ze stosunków zobowiązaniowych.

Konsekwencją przyjęcia wyżej przedstawionego stanowiska jest także wniosek, że w razie wykreślenie osoby prawnej z rejestru sądowego, jeżeli nie ma ona sukcesora, który przejmuje zobowiązania tej osoby prawnej, zgodnie z zasadą akcesoryjności hipoteki, dochodzi także do wygaśnięcia hipoteki zabezpieczającej wierzytelność obciążającą osobiście tę osobę prawną. Według bowiem art. 94 u.k.w.h. (w brzmieniu mającym zastosowanie w rozpoznanej sprawie), wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką pociąga za sobą wygaśnięcie hipoteki, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Nie ma przepisu, który w takiej sytuacji przewidywałby utrzymanie się hipoteki mimo wygaśnięcia zabezpieczonej nią wierzytelności.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowany jest także pogląd, że wykreślenie osoby prawnej z Krajowego Rejestru Sądowego nie prowadzi do wygaśnięcia wierzytelności wobec tego podmiotu, a tym samym nie jest okolicznością pociągającą za sobą wygaśnięcie hipoteki zabezpieczającej tę wierzytelność. W postanowieniu z dnia 10 maja 2012 r., IV CSK 369/11 (Monitor Prawa Bankowego 2013, nr 10, s. 5) uznano, że dokument poświadczający wykreślenie – na skutek przeprowadzenia postępowania upadłościowego – z Krajowego Rejestru Sądowego dłużnika osobistego (spółki akcyjnej), wobec którego wierzytelności zostały zabezpieczone na nieruchomości osoby trzeciej, nie stanowi podstawy uzasadniającej wykreślenie hipotek. Stanowisko to zakładało, że jeśli charakter wierzytelności jest tego rodzaju, że możliwe jest jej zaspokojenie z substratu majątkowego pozostałego po osobie prawnej, np. w razie złożenia odpowiednich kwot do depozytu sądowego, czy też z zabezpieczeń tej wierzytelności na przedmiotach majątkowych osób trzecich, to wykreślenie dłużnika osobistego z rejestru sądowego nie powinno być utożsamiane z wygaśnięciem wierzytelności. Konsekwentnie nie wygasa także hipoteka zabezpieczająca tę wierzytelność. Charakteryzując sytuację prawną zobowiązania, z którego wynika wierzytelność obciążająca wykreślonego z rejestru sądowego dłużnika osobistego, Sąd Najwyższy przyjął, że jest ona podobna, chociaż nie tożsama, do zobowiązania naturalnego.

Również w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2014 r., V CSK 440/13 (nie publ.) uznano, że w sytuacji wykreślenia dłużnika będącego spółką

kapitałową z rejestru sądowego wyprowadzenie skutku wygaśnięcia wierzytelności jedynie z ogólnej konstrukcji zobowiązania, w jej ujęciu zawartym w art. 353 § 1 k.c., nie ma dostatecznego uzasadnienia. Występuje bowiem szereg przypadków, zarówno przewidzianych w k.c., jak i przepisach innych ustaw, w których ustawodawca zakłada istnienie zobowiązań, pomimo ustania bytu prawnego dłużnika. Przyjmuje się przy tym możliwość wykreślenia spółki z Krajowego Rejestru Sądowego także wtedy, gdy w wyniku przeprowadzonego i zakończonego postępowania likwidacyjnego spieniężony zostanie cały jej majątek, a mimo to nie zostały wypełnione wszystkie jej zobowiązania. Uznanie, że długi spółki kapitałowej wygasają z chwilą ustania jej bytu prawnego, prowadziłyby do znacznego pogorszenia sytuacji wierzycieli, skoro byłoby równoznaczne z wygaśnięciem wszelkich praw akcesoryjnych. Oznaczałoby też wprowadzenie zróżnicowania w odniesieniu do statusu prawnego różnych kategorii podmiotów prawa cywilnego (osoby fizycznej, której prawa i obowiązki majątkowe przechodzą na spadkobierców w relacji do osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej), bez wystarczającego uzasadnienia w treści przepisów i z zagrożeniem dla perspektyw funkcjonowania tych ostatnich w obrocie gospodarczym. Także w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2007 r., II CSK 240/07 nie publ.) Sąd Najwyższy przyjął, iż nie zasługuje na aprobatę pogląd, że wykreślenie spółki z o.o. prowadziłyby do zwolnienia jej z zobowiązań, bez potrzeby zaspokojenia wierzycieli.

Pośrednio wyżej przedstawiony kierunek rozwiązania analizowanego zagadnienia został zaaprobowany w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 11 września 2013 r., III CZP 47/13 (OSNC 2014, nr 4, poz. 38), w którym na uboczu zasadniczych rozważań - dotyczących możliwości korzystania przez wierzycieli z ochrony przewidzianej w art. 527 k.c., mimo wykreślenia spółki akcyjnej będącej dłużnikiem z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego - odniesiono się do sytuacji prawnej powstałej w następstwie wykreślenia osoby prawnej z rejestru sądowego. Wskazano, że w wypadku śmierci osoby fizycznej jej długi i wierzytelności przechodzą na spadkobierców (art. 922 § 1 i 3 k.c.) albo na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 2 k.c.). Tylko wyjątkowo zobowiązanie wygasa wskutek śmierci jednej ze

stron (np. art. 445 § 3, art. 747, 748 i 908 § 1 k.c.), a odpowiedzialność za długi należące do spadku może być ograniczona (art. 1012 oraz 1030 i nast. k.c.). Osoba prawna natomiast ustaje z reguły bez następstwa prawnego. Wykreślenie osoby prawnej z rejestru ma charakter konstytutywny; osoba prawna traci byt prawny i zdolność prawną, a przysługujące jej prawa i obowiązki z reguły wygasają. Jest przy tym dopuszczalne wykreślenie osoby prawnej z rejestru, mimo istnienia jej długów względem innych podmiotów. Długi osoby fizycznej nie wygasają zatem w następstwie jej śmierci, a spadkobierca może jedynie ograniczyć swoją odpowiedzialność w razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Przyjęcie, że długi spółki kapitałowej wygasają z chwilą ustania jej bytu prawnego, mogłoby oznaczać drastyczną różnicę w sytuacji prawnej obu rodzajów podmiotów prawa cywilnego. Mogłoby w szczególności naruszać sytuację prawną wierzycieli osoby prawnej, których prawa majątkowe zasługują na ochronę ze względu na sformułowaną w art. 64 Konstytucji zasadę ochrony własności. Brak w polskim prawie przepisów o „dziedziczeniu” po osobach prawnych skłania do poszukiwania konstrukcji prawnych, które umożliwiłyby wyjaśnienie statusu prawnego długów wykreślonej z rejestru osoby prawnej lub - zwłaszcza - tzw. majątku polikwidacyjnego. Wskazując na orzeczenia Sądu Najwyższego dotyczące tej kwestii, jak również na przedstawione stanowiska w piśmiennictwie - odwołujące się do koncepcji następstwa prawnego wspólników, fikcji istnienia spółki w czasie niezbędnym do uzupełnienia likwidacji, prawa podmiotowego bez podmiotu oraz prawa podmiotowego przeszłego – Sąd Najwyższy przychylił się do koncepcji prawa podmiotowego przeszłego. Wyróżnienie praw podmiotowych przeszłych i przyszłych (ekspektatyw) jest niejednokrotnie niezbędne, gdyż umożliwia unormowanie niektórych sytuacji.

Pośrednio ten kierunek wykładni znajduje także uzasadnienie w orzeczeniach Sądu Najwyższego dotyczących sytuacji, w której po wykreśleniu osoby prawnej z rejestru sądowego ujawni się należący do niej składnik majątkowy. W uchwale z dnia 24 stycznia 2007 r., III CZP 143/06 (OSNC 2007, nr 11, poz. 166) przyjęto, że jeżeli po wykreśleniu z rejestru spółki z ograniczoną odpowiedzialnością okaże się, że pozostała po niej część majątku nieobjęta likwidacją, dopuszczalne jest ustanowienie likwidatora w celu dokończenia

likwidacji. W uzasadnieniu tej uchwały Sąd Najwyższy odrzucił pogląd, jakoby nieobjęty postępowaniem likwidacyjnym majątek przechodził bezpośrednio na byłych wspólników, co mogłoby prowadzić do nadużyć przez zatajanie w tym postępowaniu majątku i działanie w ten sposób na szkodę wierzycieli. Takie samo stanowisko zajął również Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 3 grudnia 2014 r., III CZP 90/14 (BSN 2014, nr 6, s. 6), według której w razie ujawnienia po wykreśleniu spółki akcyjnej z rejestru przedsiębiorców majątku spółki nie objętego likwidacją, stosuje się w drodze analogii przepisy kodeksu spółek handlowych dotyczące likwidacji spółki akcyjnej w organizacji. Uzasadniając podjętą uchwałę Sąd Najwyższy uznał, że w kodeksie spółek handlowych nie ma dostatecznej podstawy normatywnej do przyjęcia, że majątek ten należy *ex lege* do byłych akcjonariuszy wykreślonej z rejestru spółki akcyjnej. Aktualne pozostają w tej mierze uwagi dotyczące tej kwestii zawarte w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2007 r. III CZP 143/06. Podkreślił, że w przypadku ujawnienia się po wykreśleniu spółki z rejestru majątku nieobjętego likwidacją chodzi o kompetencje do ewentualnego jego rozdysponowania bądź na rzecz ujawnionych a niezaspokojonych wierzycieli, bądź na rzecz akcjonariuszy. Konkludując, podstawą podjęcia dwóch powołanych wyżej uchwał było założenie, że wykreślenie osoby prawnej z rejestru sądowego nie eliminuje konieczności zaspokojenia jej wierzycieli, jeśli po tym fakcie ujawni się należące do niej mienie, które nie było przedmiotem postępowania likwidacyjnego. W przeciwnym razie zajęte stanowisko nie byłoby zasadne, skoro po wykreśleniu osoby prawnej z właściwego rejestru sądowego w następstwie wygaśnięcia wierzytelności obciążającej tę osobą, bezprzedmiotowa byłaby ochrona jej niezaspokojonych wierzycieli. Konsekwentnie należałoby wówczas przyjąć, że w sytuacji, w której po wykreślonej osobie prawnej pozostałaby nie objęta postępowaniem likwidacyjnym nieruchomości obciążona hipoteką zabezpieczającą wierzytelność wobec tej osoby, powinna ona przypaść innym podmiotom (np. wspólnikom lub akcjonariuszom) w razie przeprowadzenia uzupełniającego postępowania likwidacyjnego. Nie mogłaby ona służyć zaspokojeniu niezaspokojonych wierzycieli tej osoby nawet posiadających zabezpieczenie w postaci hipoteki.

Analizowany problem był także przedmiotem oceny w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2009 r., II CSK 464/08 (OSP 2010, nr 2, poz. 17) oraz z dnia 30 września 2009 r., V CSK 237/09 (OSNC-ZD 2010, nr 4, poz. 99) odnoszących się do regulacji zawartych w ustawie z dnia 9 maja 1997 r. o zmianie ustawy o związkach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 82, poz. 518 ze zm.) w odniesieniu do Funduszu Wczasów Pracowniczych. Zwrócono uwagę na to, że w prawie polskim brak regulacji, która określałaby sytuację prawną mienia osoby prawnej po jej wykreśleniu z rejestru lub - ujmując rzecz bardziej generalnie – po utracie przez nią bytu prawnego. W takiej sytuacji wobec braku w aktualnym stanie prawnym wskazania, komu ma przypaść mienie należące do tej osoby prawnej, należy przede wszystkim zaspokoić jej wierzycieli, a dopiero w dalszej kolejności wymaga przesądzenia, komu ma przypaść pozostałe mienie.

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną przychylił się do tego nurtu orzecznictwa, według którego wykreślenie osoby prawnej będącej dłużnikiem osobistym z rejestru sądowego nie jest okolicznością skutkującą wygaśnięciem, na podstawie art. 94 u.k.w.h., hipoteki na nieruchomości zabezpieczającej niezaspokojoną wierzytelność wobec wykreślonego z rejestru sądowego dłużnika. Zagadnienie to nie może być rozwiązane jedynie przez pryzmat konstrukcji zobowiązania, ale musi uwzględniać szerszy kontekst systemowy, jak również funkcje, jakie ma spełniać zasada akcesoryjności hipoteki wynikająca z art. 94 u.k.w.h.

Sąd Najwyższy niezależnie od zajętego stanowiska dotyczącego tego zagadnienia, jednolicie przyjmował, że brak jest rozwiązań, które odnoszą się do losów zarówno mienia pozostałego po zlikwidowanej osobie prawnej, jak również do niezaspokojonych przez nią wierzytelności. Istnieją jedynie fragmentaryczne uregulowania odnoszące się do tych kwestii. Zawarte są one m.in. w ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 233 ze zm. – dalej: „u.p.u.n.”). Przeprowadzenie postępowania upadłościowego częstokroć prowadzi do ustania bytu prawnego osoby prawnej, wobec której ogłoszono upadłość. W art. 356 u.p.u.n. – zamieszczonym w rozdziale dotyczącym wykonania planu podziału – przewidziano, że sumę wydzieloną na

zaspokojenie wierzytelności, której wysokość zależy od warunku rozwiązującego, wydaje się wierzycielowi bez zabezpieczenia, chyba że obowiązek zabezpieczenia ciąży na wierzycielu z mocy istniejącego między nim a upadłym stosunku prawnego (ust. 1). Według art. 356 ust. 2, sumę wydzieloną na zaspokojenie wierzytelności, której zapłata zależy od warunku zawieszającego, wydaje się wierzycielowi, jeżeli udowodni, że warunek się ziścił; w przeciwnym razie sumę składa się do depozytu sądowego. Z kolei art. 356 ust. 3 u.p.u.n. stanowi, że sumę wydzieloną na zaspokojenie wierzytelności niewymagalnej składa się do depozytu sądowego. Według natomiast z art. 360 u.p.u.n., m.in. po zakończeniu postępowania upadłościowego sumy zatrzymane w depozycie, o ile nie przypadną osobie wskazanej w planie podziału, wydaje się upadłemu na jego wniosek. Z wyżej przedstawionych przepisów wynika, że wykreślenie z rejestru osoby prawnej w następstwie przeprowadzenia postępowania upadłościowego nie niweczy konieczności zaspokojenia jej wierzycieli w sytuacjach wyżej uregulowanych. Podobne regulacje prawne dotyczą postępowań likwidacyjnych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjnych. Sumy potrzebne m.in. na zaspokojenie wierzytelności niewymagalnych, jak również znanych spółce wierzycieli, którzy się nie zgłosili, składa się w depozycie sądowym (por. art. 285 i 473 k.s.h.). Podobnie stanowi art. 18a ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (jedn. tekst: Dz.U. 2013 r., poz. 1384 ze zm.), według którego likwidacja przedsiębiorstwa państwowego polega na zadysponowaniu jego składnikami materialnymi i niematerialnymi, o których mowa w art. 551 k.c., i wykreśleniu przedsiębiorstwa państwowego z Krajowego Rejestru Sądowego, po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wierzycieli. Z przepisu tego wynika, że wykreślenie z rejestru przedsiębiorstwa państwowego może nastąpić przed zaspokojeniem wierzycieli tej osoby prawnej, pod warunkiem ich zabezpieczenia. Również art. 127 ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (jedn. tekst: Dz.U. 2013 r., poz. 1443 ze zm.) przewiduje możliwość wykreślenia spółdzielni z Krajowego Rejestru Sądowego w razie złożenia do depozytu sądowego kwot na zabezpieczenie należności niewymagalnych. Istotne regulacje zawarte są także w ustawie z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (jedn. tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.). Artykuł 55 tej ustawy

stanowi, że należności pieniężne mające charakter cywilnoprawny, przypadające organom administracji rządowej, państwowym jednostkom budżetowym i państwowym funduszom celowym mogą być umarzone w całości albo w części. Przyczyny, które mogą być podstawą umorzenia tych należności, precyzuje natomiast art. 56. Zgodnie z art. 56 ust. 1 pkt 2, należności te mogą być umarzone w całości, jeżeli osoba prawna – została wykreślona z właściwego rejestru osób prawnych przy jednoczesnym braku majątku, z którego można by egzekwować należność, a odpowiedzialność z tytułu należności nie przechodzi z mocy prawa na osoby trzecie. Natomiast art. 56 ust. 2 tej ustawy przewiduje, że w przypadku gdy oprócz dłużnika głównego są zobowiązane inne osoby, należności, o których mowa w ust. 1, mogą zostać umorzone tylko wtedy, gdy warunki umarzenia są spełnione wobec wszystkich zobowiązanych. Cytowane przepisy ustawy o finansach publicznych zawierają uregulowania szczególne dotyczące zarówno instytucji umorzenia należności wymienionych w art. 55 tej ustawy, jak również odnoszące się do szczególnego wierzyciela określonego w tym przepisie. Mimo to dotyczą zobowiązań cywilnoprawnych i z tej przyczyny mają one charakter uniwersalny w tym znaczeniu, że ustawodawca w art. 56 ustawy o finansach publicznych jednoznacznie dał wyraz temu, że samo wykreślenie osoby prawnej z rejestru sądowego nie niweczy obowiązku zapłaty należności pieniężnych wynikających z zobowiązań cywilnoprawnych, jeżeli pozostał majątek, z którego można egzekwować te należności albo istnieje majątek innych osób niż dłużnika głównego, z którego można prowadzić ich egzekucję. Przepisy tej treści byłyby bezprzedmiotowe, gdyby w takich sytuacjach dochodziło do wygaśnięcia obowiązku zaspokojenia tych należności w następstwie wygaśnięcia wierzytelności na skutek wykreślenia osoby prawnej z rejestru sądowego.

Uwzględniając treść tych regulacji prawnych, jak również stanowisko wynikające z powołanych wcześniej orzeczeń Sądu Najwyższego uzasadniony jest wniosek, że wykreślenie osoby prawnej z rejestru sądowego powoduje powstanie specyficznej sytuacji prawnej polegającej na tym, że ustanie bytu prawnego dłużnika nie niweczy prawa do uzyskania zaspokojenia przez jego wierzycieli, jeżeli istnieje nadal mienie należące do zlikwidowanego dłużnika, w tym nawet celowo pozostawione dla zabezpieczenia niezaspokojonych wierzytelności. Analogicznie

należy przyjąć, że nie ustaje również uprawnienie do uzyskania zaspokojenia tych wierzycieli na podstawie zabezpieczenia ich wierzytelności na mieniu osób trzecich, w tym w ramach hipoteki obciążającej nieruchomości osoby trzeciej. Ujmując lapidarnie istotę praw zastawniczych z perspektywy wierzyciela, poszerzają one jedynie substrat majątkowy, z którego może on uzyskać zaspokojenie. Oprócz bowiem majątku dłużnika osobistego wierzyciel może uzyskać zaspokojenie z określonych składników mienia osób trzecich. Funkcją hipoteki, jako formy zabezpieczenia wierzytelności pieniężnych, jest, ogólnie rzecz ujmując, wzmocnienie gwarancji uzyskania zaspokojenia interesu wierzyciela. Wynika to nie tylko z istoty hipoteki określonej w art. 65 ust. 1 u.k.w.h, ale także z dalszych przepisów tej ustawy, które uprawniają wierzyciela hipotecznego do zaspokojenia z nieruchomości obciążonej mimo przedawnienia wierzytelności zabezpieczonej (art. 77 u.k.w.h.) i bez względu na ograniczenia odpowiedzialności dłużnika wynikające z prawa spadkowego (art. 74 u.k.w.h.). Z art. 94 u.k.w.h. wyprowadza się zasadę akcesoryjności hipoteki. W razie wygaśnięcia wierzytelności wygasa również zabezpieczająca ją hipoteka, chyba że przepis szczególny przewiduje inaczej. Wygaśnięcie hipoteki może nastąpić zarówno w następstwie zaspokojenia interesu wierzyciela, jak również bez takiego zaspokojenia. W obu tych przypadkach chodzi o sytuację prawną, w której wierzyciel traci definitywnie możliwość uzyskania jakiegokolwiek świadczenia. Ilustruje to przykładowo unormowanie zawarte w art. 291 ust. 1 u.p.u.n., zgodnie z którym układ nie narusza wierzyciela wobec poręczyciela upadłego oraz współdłużnika upadłego ani praw wynikających z hipoteki, zastawu, zastawu rejestrowego i hipoteki morskiej, jeżeli były one ustanowione na mieniu osoby trzeciej. Brak tego przepisu w odniesieniu do hipoteki ze względu na unormowanie art. 94 u.k.w.h. prowadziłby do jej wygaśnięcia w razie np. zmniejszenia sumy długów (art. 270 ust. 1 pkt 3 u.p.u.n.). W takim bowiem przypadku, gdy nie dojdzie do uchylecia zatwierdzonego układu wierzyciel upadłego traci definitywnie możliwość uzyskania zaspokojenia części wierzytelności od upadłego jako dłużnika osobistego. Analizowana w sprawie sytuacja prawna jest jednak inna od wyżej opisanej, gdyż nie prowadzi do zniweczenia uprawnienia wierzycieli wykreślonego z rejestru dłużnika osobistego do uzyskania zaspokojenia, co uzasadnia wniosek, że art. 94 u.k.w.h. nie ma do

niej zastosowania, mimo braku przepisu szczególnego przełamującego w takim przypadku zasadę akcesoryjności hipoteki. Niezależnie od tego przyjęte w art. 291 ust. 1 u.p.u.n. rozwiązanie jest przejawem stanowiska ustawodawcy, że niewypłacalność dłużnika, w następstwie której dochodzi do zatwierdzenia układu w postępowaniach uregulowanych przepisami u.p.u.n., nie wpływa na zakres zabezpieczenia wierzycieli upadłego ustanowionego w formie hipoteki na mieniu osób trzecich. Byłoby zatem niekonsekwencją przyjęcie, że zamiarem ustawodawcy było, aby hipoteka wygasła w sytuacji dla wierzycieli zazwyczaj trudniejszej, gdy w wyniku przeprowadzenia postępowania upadłościowego dochodzi do wykreślenia dłużnika z rejestru sądowego, mimo niezaspokojenia lub po częściowym zaspokojeniu wierzycieli upadłego.

Poza tym wynikająca z art. 94 u.k.w.h. zasada akcesoryjności hipoteki ma co do zasady służyć ochronie dłużnika rzeczowego w tym znaczeniu, że ma go zabezpieczać przed odpowiedzialnością szerszą od dłużnika osobistego a więc wówczas, gdy takiej odpowiedzialności wobec wierzyciela nie ponosi już dłużnik osobisty. Ma go też chronić przed możliwością podwójnej zapłaty wierzycielowi za ten sam dług. Nie jest natomiast celem zasady akcesoryjności hipoteki to, aby prowadziła ona do uwolnienia od odpowiedzialności dłużnika rzeczowego w sytuacji, w której wierzyciel wykreślonego z rejestru sądowego dłużnika osobistego nie traci definitywnie prawa do uzyskania zaspokojenia swojej wierzytelności. Należy przy tym mieć na względzie, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. postanowienie z dnia 20 września 2007 r., II CSK 240/07) wyjaśniono – przyjmując, że nie zasługuje na aprobatę pogląd, że wykreślenie spółki z rejestru prowadziło do zwolnienia jej z zobowiązań, bez potrzeby zaspokojenia wierzycieli - iż gdyby zaspokojenie wierzycieli traktować jako warunek zakończenia likwidacji, a tym samym negatywną przesłankę wykreślenia spółki z rejestru, to oznaczałoby to utrzymywanie jej bytu, mimo całkowitej utraty zdolności uczestniczenia w działalności gospodarczej przy jednoczesnym braku jakichkolwiek perspektyw co do możliwości wywiązania się z zobowiązań. W samym istnieniu spółki nie można upatrywać możliwości zaspokojenia wierzycieli. Dodać należy, iż odrzucenie wyżej przedstawionego stanowiska oznaczałoby konieczność sztucznego utrzymywania bytów osób prawnych niemających zdolności do uczestniczenia w obrocie

gospodarczym aż do czasu wykorzystania przez jej wierzycieli przysługujących im zabezpieczeń wierzytelności wobec takiego dłużnika.

Należy także podzielić stanowisko wyrażone w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że odmienna ocena analizowanego zagadnienia prowadziłaby do niczym nieuzasadnionej różnicy w zakresie ochrony prawnej wierzycieli na podstawie tej samej instytucji prawnej, w postaci hipoteki, w zależności od statusu dłużnika osobistego (osoby fizycznej lub osoby prawnej). W stosunku do dłużników będących osobami prawnymi, hipoteka nie dawałaby pewnego zabezpieczenia wierzytelności pieniężnych, gdyż stwarzałaby duże ryzyko dokonywania nadużyć przez przeprowadzenie likwidacji dłużników, czego konsekwencją byłaby utrata przez wierzycieli zabezpieczenia wierzytelności w formie hipoteki na nieruchomościach osób trzecich.

Uwzględniając powyższe zarzut naruszenia art. 94 w zw. z art. 65 u.k.w.h. na skutek ich wadliwej wykładni, a w następnie tego wadliwego zastosowania w ustalonych okolicznościach, okazał się uzasadniony.

Z tych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. orzeczono, jak w sentencji.

kc